

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı, s. 7/3 2018 s. 1558-1572, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ GÖRE EDATI İLE YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDEKİ KÖRE EDATINA DAİR

Neşe HARBALIOĞLU*

Geliş Tarihi: Haziran, 2018

Kabul Tarihi: Ağustos, 2018

Öz

Günümüzdeki lehçeler, tarihi lehçelerdeki kimi kullanımları bünyelerinde saklarken kimi zaman bunları değiştirir ve kendilerine özgü bir kullanım geliştirirler. Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesinde *köre*; Eski Anadolu Türkçesinde *göre* şeklinde izleyebildiğimiz edat Yeni Uygur Türkçesinde *köre*, Türkiye Türkçesinde *göre* şeklinde kullanılmaktadır. Bu edatın iki lehçedeki dilbilgisel yapılanmalarında ve bu yapılanmaya bağlı olarak kazandığı işlevlerde bazı farklılıklar görülmektedir. Edat, Türkiye Türkçesinde *yönelme durumu eki+göre*; Yeni Uygur Türkçesinde *yönelme durumu eki+köre* yapılanmasının yanında, *ayrılma durumu eki+köre* yapılanması ile kullanılmaktadır. Bu makalede söz konusu edat, her iki lehçedeki kullanım biçimleri ve işlevleri bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, yeni Uygur Türkçesi, *Göre/Köre*, edat.

ABOUT GÖRE PREPOSITION IN TURKEY TURKISH AND KÖRE PREPOSITION IN NEW UIGHUR TURKISH

Abstract

Today's dialects, while preserving certain uses in historical dialects, sometimes change them and develop their own use. The preposition which is used form of *köre* in Khwarazm Turkish, Kipchak Turkish, Chagatai Turkish and form of *göre* in the Old Anatolian Turkish, is used the form of *köre* in New Uighur Turkish, form of *göre* in the Turkey Turkish. There are some differences in the grammatical structures of this preposition in the two dialects and in the functions that are gained due to this structure. The preposition is used in Turkey Turkish in the form of *dative case suffix+göre*; *dative case suffix+köre* and *ablative case suffix+köre* are the forms used in New Uighur Turkish. In this article, the preposition will be described comparatively in terms of their usage patterns and functions in both dialects.

Keywords: Turkey Turkish, new Uighur Turkish, *Göre/Köre*, preposition.

* Dr. Öğr. Üyesi; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, nese80nese@gmail.com.

Giriş

Çok geniş alanlarda konuşulan diller bölgeden bölgeye, kuşaktan kuşağa değişerek lehçeleri oluşturur (Martinet, 1998, s. 28). Oluşan lehçeler, tarihî dönemlerdeki mevcut dil özelliklerini kimi zaman bünyelerinde saklarken, kimi zaman farklı ölçülerde değiştirir. Lehçeler arasında meydana gelen bu farklılıklar ses, biçim, işlev ya da sözdizimi düzeyinde kendisini gösterir. Anlamca aşınmış, kalıplaşmış ya da donmuş sözcükler olduklarından dilde görev elemanı olarak kullanılan edatlarda da lehçeler arası farklılıkların izleri görülmektedir (Efendioğlu, 2006, s. 193).

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, isim ve isim soylu sözcük ve sözcük gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlar ile sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri sözcükler ile cümlenin diğer sözcükleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözcüklerdir (Korkmaz, 2007, s. 1052).

Köre edatı Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesinde yönelme durumu eki ile *köre* şeklinde seyrek; Batı Türkçesinde *göre* şeklinde yaygın olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1984, s. 43, 60). Bu edat, Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanım alanı bularak yönelme durumu eki ile *göre*; Yeni Uygur Türkçesinde seyrek olarak ayrılma durumu eki, çok seyrek olarak da yönelme durumu eki ile *köre* şeklinde kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesindeki *köre* edatında Güneydoğu grubu Türk lehçelerinin karakteristik özelliği olan Eski Türkçedeki k- sesi korunurken, Türkiye Türkçesindeki *göre* edatında Oğuz grubu Türk lehçelerinin karakteristik özelliği olan k->g- değişimi gerçekleşmiştir. Yeni Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde söz konusu edattaki farklılık sadece ses ve sözdizimi düzeyinde değil, aynı zamanda işlev düzeyindedir.

1. Türkiye Türkçesinde *Göre* Edatı

1.1. Yönelme Durumu Eki + *Göre* Yapılanması

Türkiye Türkçesinde *göre* edatı *bakış açısı*, *göz önünde bulundurma*, *bakılırsa*, *karşılaştırma*, *ölçüt alma*, *özgünlük*, *sebeplik*, *uygunluk* gibi çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır¹.

1.1.1. Bakış Açısı İşlevi

Bana göre Avrupa bir "Greko-Latin" medeniyetidir. (BE 1144)

Karıma göre en güzel eğlence kırdan yayan gezmek, kırların havasından istifade etmektir. (SH 648)

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Atabay vd. 1983, s. 140; Kornfilt 1997, s. 424; Öner 1999, s.14; Ergin 2000, s.371; Hengirmen 2002, s. 170; Demir 2004, s. 506; Ediskun 2007, s. 290; Korkmaz 2007, s. 1074; Delice 2008, s 120; Üstünova 2008, s. 337; Karaağaç 2009, s. 161, 162; Tokar ve Uygun 2016, s. 117.

Bunun kadınlara **göre** manası ellerine fırsat girdi diye kocalarını Haymana beygiri gibi kullanmak, canlarından bıktırmak. (SB 431)

Ve bu havalar Rabia'ya **göre**, kocasının Sinekli Bakkal'da aldığı yolun birer nişan taşı, mesafe ölçüsüydü. (SB 353)

Koruda bülbüller öterken, dallarda bahar çiçekleri beyaz alevler gibi güneşle yanarken o, hep ciddi bahisler açmaya uğraşıyordu. Ciddi bahisler de, Bilal'e **göre**, istikbalde sahip olacağı at, araba, konak, uşak, halayık... (SB 164)

Üçlerin dükkân hayatı, ertesi olmayan bir bayrama benziyordu. Onlara **göre**, kırık kaldırımlı, pis kokulu, karanlık Sinekli Bakkal, yalnız neşe ile gümbür gümbür atan canlı bir kâinatın ruhu, merkezi oluvermişti. (SB 109)

Bu yeni yabancıların tükenmez canlılıkları, kazandıklarını harcaşırlarındaki çocukça savruluk, tam bir görgüsüzlük örneği idi, evin, ülkenin yerlilerine **göre**. (TÖR 1571)

Herr Ranke'ye **göre** ise bu dikkat, bu terbiye, onların korkaklıklarından, çekingenliklerinden, cahilliklerinden ötürüydü. (TÖR1571)

Kadınlara **göre** Leyla-Mecnun hikâyesi gibi bir şey, erkekler gene memnun değil. (SB 27)

Bazı insanlar, sultanın, Eyüp El Ensari gibi bedeninin çürümemiş olmasını, Fatih'in mumyalanmasına yorsalar da, bizim Sadık Hoca'ya **göre** adamların buldukları padişahın hiç dokunulmamış bedeni idi. (İH 416)

Adem Yezdan'a **göre** diyorum. Bu cinayetleri ashında kıskançlık yüzünden işlemişsiniz. (İH 438)

Bazı tarihçilere **göre**, armanın yaratılmasına Kırım Savaşı neden olmuş. (İH 458)

1.1.2. Göz Önünde Bulundurma, Bakılırsa İşlevi

Akşam saat 10.45'te oraya vardığına **göre** ancak 11'de yemeğe otururlar. (BE 436)

Bize bu kadar kızdıklarına **göre** biz yanlış yolda olamayız. (TÖR 1429)

Söylediklerine **göre** anneannemin kulakları da ağır işitiyordu artık. (TÖR 1042)

Gerçi genç kadının açıklamasındaki kesinliğe **göre** eş büyüklükteydi. (TÖR 801)

Şey Başkomiserim... Byzas'ın Byzantion'u kurduğu tarih yaklaşık olarak millattan önce 660 olarak kabul ediliyor. Konstantin'in burayı başkent ilan ettiği yıl ise milattan sonra 330 olduğuna **göre**... Uff tam 990 yıl var aralarında. (İH 124)

Ölüm saatine göre bu mümkün değil Ali. (İH 177)

Ercan emekli polis olduğuna göre, eskiden tanışıyorlar, dedim kendi kendime. (İH 279)

Adam öldürüldüğüne göre düşmanları olmalı, değil mi? (İH 290)

İtiraz etmediğine göre, Zeynep de bizim gibi düşünüyordu. (İH 328)

Gerçi hızla dizilen sözcükleri pek çıkaramamıştı, ama çalışma lafi geçtiğine göre gelmelerinin nedeni ilk anda açıklanmış oluveriyordu. (TÖR 498)

Dakikada kırk damla akıyor; yirmi beş damla bir santimetre küp ettiğine göre bu gidişle gece yarısından önce taktığınız şişe biter. (BBAR 46)

Görünüşe göre sabırsızlıkla bir aşk arıyor. (SH 689)

Bu madeni para Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait olduğuna göre, arkadaşlarım son kurbanlarını bu dönemde yapılmış bir anıta bırakacaklardı. (İH 537)

Daha küçükmüş dediklerine göre, sekiz yaşında kadarmış. (TÖR 715)

Dediklerine göre, kavrayıp kaldırmadığı yük yokmuş. Mutfakta, buzdolabının yerini tek başına değiştirebiliyormuş. (TÖR 423)

Taksim Belediye'nin eski önemi kalmamış denilene göre. Yeni zenginler görgüsüzce düğünler yapıyorlarmış orada. (TÖR 555)

Sağlığı yerinde aldığımız haberlere göre. (TÖR 604)

Nüfus cüzdanında sadece 1327 (1911) tarihi bulunduğuna göre Mustafa'nın tam hangi gün doğduğu, herhalde tahminlerden öteye gidemiyor. (BBAR 22)

1.1.3. Karşılaştırma İşlevi

Annelerimiz, babalarımız bizlere göre tedirgin, çok yaşlıydı. Dünya bizim için doyulmazdı. Gençtik. (TÖR 1727)

Çok yüksekte olduğunu düşündü. Yarın dışarı çıktığında eskisine göre sokak alçak olacaktı. (TÖR 827)

Fatuş'un devesi, bütün gayretine, boyuna posuna rağmen cılız ve kendisine göre ufak deveye yenilmişti. (BE 1094)

Grundschule'ye başlayan oğlu Gunther'in haşarlıklarından, kızı Sabina'nın öksürüğünden, kocasıyla ev satın almak için başladıkları ekonomiden, Berlin'e göre Batı'da bazı şeylerin daha güç olduğundan söz ediyordu. (TÖR 1644)

Güldane Korkmaz bu kez ötekilere göre yaşlı kadına karşı daha ölçülü görünüyordu. (TÖR 1687)

Kenar mahallelerin merkezde konuşulan dile göre yayık telaffuzlu kızları, çamurlu yüzlü, bazen de fazla zeki çocukları vardır. (BE 126)

Manolyalar koyu yeşil yapraklarıyla, göz alıcı aklıklarıyla dolduruyordu camları. Öncekine göre onlar da değişmişti baktığımda. (TÖR 385)

Sirtında beyaz bir kürk var, atların yanı başında koşan köpek, bu koşan kızağa göre hareketsiz, adeta durmuş halde... (BE 528)

Üstelik bir erkek çocuk için yaşlılarına göre daha ufak, ince yapıydı. (TÖR 685)

Vaktiyle kendisinin Rabia'ya göre fazla çabuk olduğunu hissedirdi. (SB 271)

Vapurun yaza göre تنها güvertesinde, yüzleri rüzgârla sakaldan hafifçe soluk, orta yaşlı insanların düşündüklerini, ciğerlerine hazla, derin derin deniz havası çektiklerini görmeye başladınız mı güzün ta içindesiniz demektir. (BE 784)

1.1.4. Ölçüt Alma İşlevi

Ben bu sokaklara, önemliliklerine göre 1, 2, 3, 4 numaralarını taktım. (BE 313)

Tam rahatlamak üzereydim ki, birden kartvizitlerin soyadlarına göre sıralandığını fark ettim. (İH 521)

Romalılar ülkelerinin sınırlarını bu taşaya göre ölçüyorlardı. İngiltere'den Mısır'a kadar ülke toprakları bu taşaya olan uzaklıklarına göre hesaplanırdı. (İH 333)

1.1.5. Özgünlük İşlevi

Yürürken kendine göre bir tuhaf sallanışı var, s. Erkek gibi. Koşup gidip omzuna dokunsam; beni tanımadın mı Nilgün, ben Hasan, hani biz çocukken, sizin bahçede, Metin de vardı, oynardık, sonra balık tutardık. (SE 85)

Kendine göre sevimli tarafları bulunan delikanlı ile konuşmak beni fena halde yordu. (BE 497)

Olsun, bu görüntünün de kendine göre bir güzelliği var. (İH 74)

1.1.6. Sebep İşlevi

Her gün burada oturacağına göre o adamı kızdırmaması gerektiğine inanyordu. (TÖR 114)

Daha neler, diyor annem, elbette rüyaların hakikat olacak, bunu anlayacaktır şüphesiz ailen, birbirinizi sevdiğinize göre, sakın ha korkma. (TÖR 1000)

En yakın adamı öldürüldüğüne göre artık temize mi çıktı şu turizmci? (İH 509)

1.1.7. Uygunluk İşlevi

“Bunlar bize göre değil sevgilim.” derdi, “Biliyorsun pahalı şeyler.” (TÖR 1580)

Artık dükkânın içi dışı tertemiz, mallar yerli yerinde, mal, müşteriye göre çıkıyor, her müşteriye başka dil dökülüyor. (SB 22)

Bal ile kaymak yenir ama her keseye göre değil. (TDA 179)

Bayılırdı dişine göre adamlarla uğraşmaya. (İH 432)

Ben babana göre değildim, ama ne yapacaksın, kader. (TÖR 38)

Beni görmüyorlar, önlüğüm tam üstüme göre. (TÖR 1011)

Buralar epeydir bize göre olmaktan çıktı. (TÖR 878)

Büyük bir org değildi fakat tam bize göre idi. (TÖR 1715)

Ceketleri sıkıca ilikli, tam gövdelerine göre. (TÖR 1059)

Cennet'in üstündeki alışamadığı kısıklıkta kolsuz pamuklu yaz giyimi, tam gövdesine göre dikilmiş. (TÖR 576)

Günün modasına göre kesilmiş saçları, mine mavisini gözlerindeki pürülsüzlük içinde Gudrun'un, ağzının kocası Hermann Lemmer'in tıpkısı olduğunu da o gün seçmesini sağlamıştı yaşlı kadına. (TÖR 1616)

Helal kesim, derken İslami usullere göre kesilmiş hayvandan mı bahsediyor, yoksa etlerimiz, yenmesi helal olan hayvandan alınmıştır mi diyor? (İH 137)

O zaman bir dost bulabilmek ve kafasına göre bir arkadaşla düşündüğü her şeyi halletmek; her meseleyi sonuna kadar münakaşa ile belirtmek isterdi. (BE 644, 645)

Omuzları tam bana göre, yakası ak dantelli koyu renk bir giysi ne güzel olur. (TÖR 1764)

Sıra arkadaşım olduğunu söyledikleri kız tıpatıp üstüne göre yapılmış önlüğüyle beni pencere içinde görmekten mutlu olmuş gibiydi. (TÖR 940)

Üzülme, sevinme, bana göre olmaktan çikali nice dir. (TÖR 1664)

Yılın her mevsimine göre ayrı bir ticaretleri vardı. (SH 576)

Yo, çocuklara da var. Tam bize göre. İş parada. (TÖR 122, 123)

Zamanına göre mal satar esnaftır onlar da! (BE 418)

Türkiye Türkçesinde Göre Edatı			
Bağlanma Şekli	İşlevi	Örnek Yapı	Kullanım Sıklığı
Yönelme Durumu Eki	Bakış Açısı	<i>Bazı tarihçilere göre, armanın yaratılmasına Kırım Savaşı neden olmuş. (İH 458)</i>	Yaygın
	Göz Önünde Bulundurma, Bakılırsa	<i>Dakikada kırk damla akıyor; yirmi beş damla bir santimetre küp ettiğine göre bu gidişle gece yarısından önce taktığımız şişe biter. (BBAR 46)</i>	
	Karşılaştırma	<i>Güldane Korkmaz bu kez ötekilere göre yaşlı kadına karşı daha ölçülü görünüyordu. (TÖR 1687)</i>	
	Ölçüt Alma	<i>Romalılar ülkelerinin sınırlarını bu taşta göre ölçüyorlardı. İngiltere'den Mısır'a kadar ülke toprakları bu taşta olan uzaklıklarına göre hesaplanırdı. (İH 333)</i>	
	Özgünlük	<i>Kendine göre sevimli tarafları bulunan delikanlı ile konuşmak beni fena halde yordu. (BE 497)</i>	
	Sebep	<i>Her gün burada oturacağına göre o adamı kızdırmaması gerektiğine inanıyordu. (TÖR 114)</i>	
	Uygunluk	<i>Büyük bir org değildi fakat tam bize göre idi. (TÖR 1715)</i>	
Ayrılma Durumu Eki	-	-	-

2. Yeni Uygur Türkçesinde Köre Edatı

Köre edatı Yeni Uygur Türkçesinde ayrılma durumu eki+köre yapılanmasının yanında, daha seyrek olarak yönelme durumu eki+köre yapılanması ile de kullanılmaktadır.

Kaydarov vd. (1966, s. 259) Hazırqi Zaman Uyğur Tili II Morfologiya ve Sintaksis'te *köre* edatının ayrılma durumu eki ile bağlandığını belirtmektedir.

Baki'ye göre (1983, s. 173) *köre* edatı, eklendiği sözcüğün ikinci bir iş ya da hareketle karşılaştırılmasını ifade eder.

Kaşgarlı (1992, s. 222) Modern Uyğur Türkçesi Grameri'nde *köre* edatının son çekim edatları içinde olduğunu belirtmekte, bu edatın işlevleri üzerinde durmamaktadır.

Şilyang (1996, s. 520, 521, 535) *köre* edatının ayrılma durumu eki aldığını, *karşılaştırma* ve *seçim* bildirdiğini ifade eder.

Yakub ve Ğeyurani (1999, s. 910) ayrılma durumu eki alan *köre* edatının *-A nispeten* işlevi ile kullanıldığını belirtir.

Seper ve Yolboldi'ye göre (2002, s. 278) *köre* edatı ayrılma durumu eki ile isme bağlandığında, eklendiği sözcük ile ikinci bir işi ya da hareketi karşılaştırarak *-ğiče* ekinin yerini tutmaktadır.

Yong-Söng Li (2004, s. 321) *köre* edatının *-e göre, uygun olarak, -e nazaran, -den* yerine kullanıldığını belirtmektedir.

Yazıcı Ersoy (2007, s. 413) *köre* edatının *karşı, göre* anlamlarını karşıladığını ifade ederek bu edatı *görelilik ifade eden* edatlara dâhil etmektedir.

Doğan (2016, s. 149, 150) *köre* edatını *karşı, göre* anlamları ile vererek *cihet ve sınırlama bakımından ilgi kuran* edatlar başlığı altında incelemiş ve yönelme durumu eki ile bağlanan edatlar kategorisine dâhil etmiştir.

2.1. Yönelme Durumu Eki + Köre Yapılanması

Edat, *yönelme durumu eki+köre* yapılanması ile *-A göre* anlamını vermektedir. Yeni Uyğur Türkçesindeki *köre* edatı Batı Türkçesindeki kadar yaygın bir kullanıma sahip değildir. Taranan eserlerde bu dilbilgisel yapılanma ile sadece şu örneklerle rastlanmış, edatlar bu örneklerde *göz önünde bulundurma, bakılırsa, ölçüt alma* işlevleri ile kullanılmıştır.

2.1.1. Göz Önünde Bulundurma, Bakılırsa İşlevi

Élingan xeberlerge köre. “Alınan haberlere göre.” (YUTS 206)

2.1.2. Ölçüt Alma İşlevi

Emma yükini hayvanlarniñ küçige köre bölmey... “Ama yükü hayvanların gücüne göre bölmeden...” (UTG 150)

2.2. Ayrılma Durumu Eki + Köre Yapılanması

Köre edatının *ayrılma durumu eki+köre* yapılanması ile *-(n)In yerine/-mAktAnsa/-AcAğInA* anlamında tercih işlevi bulunmaktadır. Edat, tercih işlevi ile kullanıldığında isme, ayrılma durumu eki ile bağlanmaktadır. Edatın bu dilbilgisel yapılanma ile kullanımı, yönelme durumu eki ile kullanımına oranla daha yaygındır.

2.2.1. Tercih İşlevi

Edat tercih işlevi ile kullanıldığında isme aşağıdaki gibi ayrılma durumu eki ile bağlanmaktadır, s.

Bazarğa barğindin köre kitap oquğan tüzük. “Pazara gitmektense kitap okumak iyidir” (HZUTT 278)

Bikar olturğandin köre, işliğan yaxşı. “Boş oturmaktansa çalışmak iyidir.” (HZUT 173)

Bikar yürğendin köre ögengeç turayli. “Boş gezmektense öğrenmek için uğraşalım.” (HZUTG 535)

Emme öziniñ siyasiy reqiblerige qarşi küreşte tiğ işlitiştin köre, hiyle-mikir hünirini evzel köridiğan bu qeri général bayıqı pikridin derhal yénip başqıçe yol tutidu. “Ama kendi siyasi rakiplerine karşı savaşta namlu kullanmak yerine hile marifetini daha makbul gören bu ihtiyar general, önceki fikrinden hemen dönüp başkaca yol tutar.” (UZB 4)

Gep bilgendin köre iş bil. “Laf bileceğine iş bil.” (HZUTİ 259)

Keçkiçe taş toşusañ ararla béridiğini ikki nomur, nomurğa bay bolidiğan bolsa, sen boluvalsañ bolatti, kaniyiñgiçe qerzdarsen, uniñdin köre pul tap, quvluq, oğriliq, muttehemlik qilmisañ, düyde can baqalmaysen, qandaq, un toşumsen? “Akşama kadar taş taşırsan alacağın iki puan. Puanla zengin olunsaydı sen olurdu. Boğazına kadar borca batmışsın. Onun yerine para kazanmaya bak. Çakallık, hırsızlık, zorbalık yapmazsan köyde geçinemezsin. Ne dersin, un taşıyacak mısın?” (ÇUHS 128, 129)

Men parañ ve mulahizidinnu köre, şu tapta raziye bilen axırqı qétim qilğan koça seylisini esleşni dostumğa aram béğişlaydu, dep oylidim. “Ben sohbet yerine bu tarafta Raziye ile son cadde gezintisini arkadaşşıma hatırlatmak onu rahatlatır, diye düşündüm.” (İ 25)

Oylisam, turaqsız dégen namni alğinimdin köre, yaş vaqtimda özümni égir iş bilen bir sinap körginim toğriken, men yéñiliptimen. “Düşündüm de tutarsız adını alacağıma gençken kendimi zor bir iş ile denemem daha doğru olacakmış. Ben yanılmışım.” (İ 51)

Poyizğa oltuğandin köre paraxotqa oltuğan tüzük. “Trene binmektense gemiye binmek daha iyi.” (HZUTG 535)

Qert oynığandin köre top oynığan tüzük. “Kâğıt oynamaktansa top oynamak iyi.” (HZUT 173)

Qozini bérimiz demsiz? Uniñdin köre muşu balilarni qerzge tutup béring!-dedi ayali gezep bilen varqirap. “ ‘Kuzuyu mu verelim diyorsun? Onun yerine şu çocukları borca karşılık ver.’ dedi eşi öfkeyle bağırarak.” (ÇUHS 118, 119)

Relle bolup ölgendin köre, üşşüp biraqla öley!-dedi ana başlırını kona tor yağlıq bilen oravétip. “Sıkılıp ölmektense üşüyüp öleyim, dedi annesi başını eski bir tül eşarpla örterek.” (ÇUHS 150, 151)

Bir kimni çaqırmaytti ya bir çélek suniñ koyığa kirmeytti. Uniñdin köre sel qopal hem set bolsimu hu ...niñ balisi dep tillaydığan adem bir az yaxşıraq idi. “Hiç kimseyi çağırmıyordu ya da bir kova suyun peşine düşüyordu. Onun yerine biraz kaba ve çirkin olsa da ...nın çocuğu diye küfür eden adam daha iyiydi. (EÖ 157, 158)

Sen méni munçilik azablığandin köre cénimnila al. “Sen bana bu kadar eziyet edeceğine canımı al.” (S 96)

Télévizor körgendin köre kino körgen yaxşı. “Televizyon izlemektense sinema izlemek daha iyi.” (HZUTG 535)

Ularni adimizat digendin köre, bir top qutrığan yolvas digen toğraraq oxşaydu, yolvasmu multiq avazidin qorqıdu. “Onlara insanoğlu demektense bir grup kudurmuş kaplan demek daha doğru olur, kaplan da tüfek sesinden korkar.” (İZ 273)

Yalğan éytip qutulğandin köre, rastini éytip tutul. “Yalan söyleyip kurtulmaktansa doğru söyleyip tutul.” (UAD 318)

Yurtimizniñ bosuğisidin çıqa-çıqmayla ecep miskinlişip kettuqu, uniñdin köre köñüllükrek bir témida sözleşylila! “Yurdumuzun kapısından çıkar çıkmaz oldukça miskinleştik, onun yerine daha cazip bir konuda konuşalım!” (İ 13)

Melum qılsaqmu yene şu kim oğrilidi dep bizdin soraydu, uniñdin köre yitkini yitken bolsun. “İhbar etsek bile yine kim çaldı diye bize sorulacak, onun yerine giden gitmiş olsun.” (EÖ 93)

Yeni Uygur Türkçesinde <i>Köre</i> Edatı				
Bağlanma Şekli	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı	İşlevi	Örnek Yapı	Kullanım Sıklığı
Yönelme Durumu Eki	-A göre	Ölçüt Alma	<i>Emma yükünü hayvanların küçüğe köre bölmey...</i> “Ama yükü hayvanların gücüne göre bölmeden...” (UTG 150)	Çok seyrek (Sadece bir örneğe rastlanmıştır.)
		Göz Önünde Bulundurma, Bakılırsa	<i>Élinğan xeberlerge köre.</i> “Alınan haberlere göre.” (YUTS 206)	Çok seyrek (Sadece bir örneğe rastlanmıştır.)
Ayrılma Durumu Eki	-(n)In yerine/-mAktAnsA/ -AcAğInA	Tercih	<i>Qozini bérimiz demsiz? Uniñdin köre muşu balılarnı qerzge tutup bering!-dédi ayalı gezep bilen varqirap.</i> “Kuzuyu mu verelim diyorsun? Onun yerine şu çocukları borca karşılık ver.” dedi eşi öfkeyle bağırarak.” (ÇUHS 118, 119) <i>Ularnı adimizat digendin köre, bir top qutrığan yolvas digen toğrıraq oxşaydu, yolvasmu miltiq avazidin qorqıdu.</i> “Onlara insanoğlu demektense bir grup kudurmuş kaplan demek daha doğru olur, kaplan da tüfek sesinden korkar.” (İZ 273) <i>Gep bilgendin köre iş bil.</i> “Laf bileceğine iş bil.” (HZUTİ 259)	Seyrek

Sonuç

Köre edatı Yeni Uygur Türkçesinde *yönelme durumu eki+köre* ve *ayrılma durumu eki+köre* olmak üzere iki farklı dilbilgisel yapılanma ile karşımıza çıkmaktadır. Edat *yönelme durumu eki+köre* yapılanması içinde *-A göre* anlamında, *ayrılma durumu eki+köre* yapılanması içinde *-(n)In yerine/-mAktAnsA/-AcAğInA* anlamında kullanılır. Yeni Uygur Türkçesinde bu edatın her iki kullanımı da çok yaygın değildir. Edatın *yönelme durumu eki+köre* yapılanması ile kullanımı oldukça seyrek, *ayrılma durumu eki+köre* yapılanması ile kullanımı ise *yönelme durumu eki+köre* yapılanması ile olan kullanıma oranla daha fazladır. Edatın *-A göre* anlamı ile kullanıldığı örneklerde edat *göz önünde bulundurma, bakılırsa, ölçüt alma* işlevlerinde; *-(n)In yerine/-mAktAnsA/-AcAğInA* anlamı ile kullanıldığı örneklerde tercih işlevinde kullanılmıştır.

Göre edatı Türkiye Türkçesinde sözcüğe yönelme durumu eki ile bağlanarak *bakış açısı, göz önünde bulundurma, bakılırsa, karşılaştırma, ölçüt alma, özgülük, sebep, uygunluk*

gibi işlevlerde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *göre* edatı Yeni Uygur Türkçesindeki gibi farklı dilbilgisel yapılanmalara bağlı olarak farklı işlevler yüklenmemektedir.

Yeni Uygur Türkçesindeki *köre* edatı, Türkiye Türkçesindeki *göre* edatı ile kıyaslandığında farklı bir dilbilgisel yapılanma ile de karşımıza çıkmaktadır. Bu edatın iki lehçedeki kullanımları aşağıdaki gibidir:

Göre/Köre Edatı			
		Yeni Uygur Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Bağlanma Şekilleri	Yönelme Durumu Eki	-GA/-KA köre “-A göre”	-A göre
	Çıkma Durumu Eki	-Din köre “-(n)In yerine/-mAktAnsA/-AcAğInA”	-

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Yeni Uygur Türkçesinde *köre* edatının içinde bulunduğu dilbilgisel yapılanmalar işlev belirleyici bir niteliğe sahipken Türkiye Türkçesindeki *göre* edatı için böyle bir durum söz konusu değildir. Yeni Uygur Türkçesindeki *köre* edatı Türkiye Türkçesindeki kadar yaygın olmasa da *yönelme durumu eki+köre* yapılanması ile -A *göre* anlamında kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde *köre* edatı *ayrılma durumu eki+köre* yapılanması ile *tercih* işlevinde karşımıza çıkmakta, Türkiye Türkçesinde *göre* edatının bu dilbilgisel yapılanma ile kullanımı bulunmamaktadır.

Taranan Eserler ve Kısaltmaları

BBAR Atay, O. (2004). *Bir bilim adamının romanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BE Abasıyanık: F. (2009). *Bütün eserleri*. İstanbul: YKY Yayınları.

ÇUHS *Çağdaş Uygur hikâyelerinden seçmeler*. ed. N. Harbalioğlu. Yayına hzl. R. Abdulvahit Kaşgarlı. Ankara: Gazi Kitabevi.

EÖ Mehmet, T. (2002). *Eynek öy (Hékayiler)*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

H Adıvar, H. E. (2005). *Handan*. İstanbul: Özgür Yayınları.

HZUT Baki, A. (1983). *Hazırqi zaman Uyğur tili*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

HZUTG Şilyang, Ç. (1996). *Hazırqi zaman Uyğur tili grammatikisi*. Ürümcü: Şincan Halk Neşriyatı.

HZUTİ Kaydarov, A. T. vd. (1966). *Hazırqi zaman Uyğur tili II morfologiya ve sintaksis*. Almatı: Qazaq SSR Penler Akademisi Uygurşınashık Bölümü.

- HZUTT** Seper, ve N. Yolboldi (2002). *Hazırqi zaman Uyğur tili (Tüzitilgen Nusqisi)*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- İH** Ümit, A. (2010). *İstanbul hatırası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- İZ** Ötkür, A. (1986). *İz (Tarixiy roman)*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- S** Niyaz, Y. (2006). *Seskinış*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- SB** Edip Adivar, H. (2010). *Sinekli bakkal*. İstanbul: Can Yayınları.
- SE** Pamuk, O. (1988). *Sessiz ev*. İstanbul: Can Yayınları.
- SH** Seyfettin, Ö. (2015). *Ömer Seyfettin bütün hikâyeleri*. İstanbul: YKY Yayınları.
- TDA** Aksay, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü-ı atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- TÖR** Füzûzan (2009). *Toplu öyküler~romanlar*. İstanbul: YKY Yayınları.
- UAD** Öztöpcü, K. (1992). *Uygur atasözleri ve deyimleri*. İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- UTG** Doğan, L. (2016). *Uygur Türkçesi grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- UZB** Ötkür, A. (1989). *uyğanğan zémin (Üç qisimliq tarixiy roman) I*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- YUTS** Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. çev. İ. Kurban. Ankara: TDK Yayınları.

Kaynaklar

- Atabay, N. vd. (1983). *Sözcük türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baki, A. (1983). *Hazırqi zaman Uyğur tili*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Delice, H. İ. (2008). *Sözcük türleri*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Demir, T. (2004). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Doğan, L. (2016). *Uygur Türkçesi grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Ediskun, H. (2007). *Türk dilbilgisi (sesbilgisi-biçimbilgisi-cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu: (2006). Cümle menşeli edatlar. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, 193-207.
- Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk dilinde edatlar (en eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). Edat üzerine düşünceler. *Gazi Türkiyat*, 5, 157-169.
- Kaşgarlı: M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi grameri*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Kaydarov, A. T. vd. (1966). *Hazırqi zaman Uyğur tili II morfolojiya ve sintaksis*. Almatı: Qazaq SSR Penler Akademisi Uygurşinaslık Bölümü.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Lı, Y. (2004). *Türk dillerinde sontakular*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Martinet, A. (1998). *İşlevsel genel dilbilim*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Öner, M. (1999). Türkçede edatlı (sentaktik) isim çekimi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, I, 565, 10-18.
- Seper: ve N. yolboldi (2002). *hazırqi zaman Uyğur tili (tüzitilgen nusqisi)*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- Şilyang, Ç. (1996). *Hazırqi zaman Uyğur tili grammatikisi*. ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- Toker, M. ve M. Uygun (2016). Kemal Tahir'in Devlet Ana romanından hareketle göre edatının söz dizimindeki kullanılışı ve anlam özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 110-118.
- Üstünova, K. (2008). *Türkiye Türkçesi ad işletimi (biçim bilgisi)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yakub, A.ve Ğ. Ğeyurani (1999). *Uyğur tiliniñ izahliq luğiti*. ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). Yeni Uygur Türkçesi. *Türk lehçeleri grameri*. ed. A. B. Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayınları, 355-428.

Extended Abstract

Languages retain the ways of usages of words, their vocal characteristics, and syntactical features from different periods in their history, albeit with changes to constructions. Words derived from the same origins can have different uses and meanings depending on the dialect being spoken.

Languages that are spoken across very large areas change from one generation to another, leading to the emergence of divergent dialects. While preserving the historical characteristics of the language, these dialects cause variations in their uses. These dialectal variations occurring over time manifest themselves in terms of sound, form, function, and syntax. The nature of languages and dialects brought about various changes in dialects and use of many words and affixes in both Turkey Turkish and New Uighur Turkish, diverging from their original usages over centuries.

All dialects have certain characteristics peculiar to themselves. Therefore, these peculiarities lead to variations among dialects. Among the points that distinguish these two dialects are vocabulary, phonetic changes, changes in the way that words are used, and the emergence of words with different affixes. As in all other Turkish dialects, although some linguistic features are retained in New Uighur Turkish – one of the Southeast Turkish dialects – and Turkey Turkish, which is among the Oghuz Turkish dialects, others have changed. There are great differences between these two dialects, which are branches of different language groups, in terms of sound, form, and vocabulary. Among these variations are prepositions that have significant uses. Prepositions in New Uighur Turkish present many aspects which differ from Turkish. In Turkish, prepositions are a part of speech that come after another word and express close relationships with other parts of the sentence and those that have not a full meaning when they are used alone. They do not stand alone but form prepositional phrases by being added to pronouns and nouns in various forms. Each preposition works in word groups or phrases with nouns or pronouns. Some prepositions actively take part in the construction of syntactical structure by forming a phrase without taking any affixes. In Turkish, the basic form of the prepositional phrase is that the main element comes before the subordinate element.

The preposition which will be discussed in this study is *göre* in Turkey Turkish, which is partly equivalent to *köre* in New Uighur Turkish. Historically, this preposition originally took the form *köre*. The preposition followed different routes and evolved in various phases until it emerged in Oghuz and Southeast Turkish dialects. It was rarely used in the form of *köre* with a dative case suffix in Kwarazm, Kipchak, and Chagatai Turkish, and was widely used in the form *göre* in Western Turkish. *Göre* is widely used with a dative case suffix in Turkey Turkish while *köre* is rarely used with an ablative case suffix and very rarely in the same form with a dative case suffix in New Uighur Turkish. The *k-* sound in Old Turkish, which is also a typical characteristic of Southeast Turkish dialects, was retained in the preposition *köre* in New Uighur Turkish, but the initial consonant underwent a transition from *k-* to *g-*, which is a characteristic of Oghuz Turkish dialects, in Turkey Turkish. The preposition differs between New Uighur and Turkey Turkish not only in terms of sound and morphology but also function.

There are two different grammatical structures using *köre* in New Uighur Turkish, s. one a dative case suffix + *köre* and the other an ablative case suffix + *köre*. The dative case + *köre* structure means “according to somebody/something” and the ablative case + *köre* structure means “instead of somebody or something/rather than/instead of doing.” Neither usage of this preposition is common in New Uighur Turkish. The use of dative case suffix + *köre* structure is rather rare; however, the ablative case + *köre* structure is relatively more widely used. Where the preposition bears the meaning “according to somebody/something” it also bears the function of identifying a particular condition or fact about something or meaning “considering, regarding and based on”; on the other hand, when it is used to mean “instead of somebody or something/rather than/instead of doing,” it has also expresses preference.

In Turkey Turkish, the preposition *göre* expresses a perspective or point of view, makes comparison, takes an element into consideration, a peculiarity, reason, or compatibility. The preposition *göre* in Turkey Turkish does not have different functions depending on the grammatical structure as in New Uighur Turkish.

Compared with *göre* in Turkey Turkish, *köre* in New Uighur Turkish has also a different grammatical construction. While grammatical constructions with *köre* in Uighur Turkish determine the functions of the parts of speech, this is not the case for *göre* in Turkey Turkish. The use of *köre* in dative case suffix + *köre* structure that means “according to somebody/something” in New Uighur Turkish is now used though its use is not so common as *göre* in the same structure and meaning in Turkey Turkish. *Köre* in New Uighur Turkish expresses preference in ablative case suffix + *köre* structure, while *göre* has no such usage in Turkey Turkish.